

BIRGITTA JORDANSSON og TINE VAMMEN red. *Charitable Women – Philanthropic Welfare 1780-1930*. Odense: Odense University Press, 1998. 286 s. illustr.

I de senere år er flere forskere begyndt at vende opmærksomheden mod den private velgørenhed som en af forudsætningerne for velfærdsstaten ved siden af arbejderbevægelsen og de offentlige aktiviteter inden for fattighjælp, uddannelse og sundhedsvæsen. Filantropien har især interesseret kvindeforskere, sikkert fordi den var et område, hvor kvinder havde mulighed for at virke uden for hjemmet. Ved at filantropien tilmåles større betydning for velfærdsstatens udvikling, kommer kvindernes rolle også til at blive større i skabelsen af den, da de i højere grad havde deres virke her end i andre dele af det offentlige liv. Dette arbejde med den private velgørenhed udviklede sig for flere kvinder til en vej ind på arbejdsmarkedet. De sociale spørgsmål blev både det område, hvor kvinderne koncentrerede deres politiske interesse og konkrete virke. Begge disse vinkler på filantropien, som en af velfærdsstatens rødder og som en vej for kvinderne ud i det offentlige liv belyses i de fleste af kapitlerne i »Charitable Women – Philanthropic Welfare 1780-1930«. Bogen er resultat af et nordisk forsknings-samarbejde om filantropi og den sociale konstruktion af de nordiske velfærdsstater og rummer fem svenske, tre danske og et norsk bidrag. Det er en usædvanlig smuk bog og den rummer en hel del fine illustrationer især af de aktive kvinder, men også af en del af deres klienter.

Bogen er især beregnet til ikke-nordiske læsere, selv om læserskaren, når det kommer til stykket, nok alligevel vil være størst her i Norden. I nogle af kapitlerne tager man denne opgave alvorligt og kommer med baggrundsoplysninger om det land eller den by som behandles. Viden, som man ikke kan forudsætte bekendt hos ikke-nordiske læsere, andre kapitler er mindre informative på det punkt og det vil givetvis vanskeliggøre forståelsen.

Birgitta Jordansson, den ene af de to redaktører, har skrevet et interessant kapitel om filantropiske foreninger i Sveriges næststørste by, Göteborg. Bidraget har klare hypoteser, er nuanceret i sin fremstilling og rummer interessante teoretiske refleksioner. I bogens indledning fremhæver redaktørerne behovet af lokale studier, det er også blandt dem man finder bogens mest interessante studier, f.eks. denne. Gennem undersøgelsen af den göteborgske filantropi viser Jordansson, at godt nok var det de fattige, der var målet for filantropiens aktiviteter, men det var især de fattige af borgerskabet, filantroperne bekymrede sig om. Der var også forskel på, hvordan hjælpen blev givet afhængig af målgruppen. De fattige fra arbejderklassen var ifølge filantroperne selv skyld i deres fattigdom og hjælpen fulgtes af kontrol og forsøg på opdragelse. De fattige fra borgerskabet var havnet i ulykke, de skulle hjælpes så diskret som muligt. Jordansson viser også, hvordan paternalisme og individualisme blev forenet i det filantropiske arbejde. Individierne var genstand for filantropien og de var dem, der skulle hjælpes til at klare sig selv, men alle var ikke lige værdige som individer eller borgere, og det legitimerede, at individualismen kunne kombineres med en ret udstrakt grad af patriarkal og autoritær behandling af dele af de hjælpøgende.

Tine Vammen begynder sit kapitel om kvinder i den københavnske filantropi, 1849-1915, forbilledligt med en introduktion af det danske samfund, hun beskæftiger sig med, til hjælp for ikke-danske læsere. Hun opstiller tre teser: Kvinderne var i stand til at forcere nogle af de juridiske hindringer for deres deltagelse i samfundslivet. Kvinder spillede en central rolle i det filantropiske arbejde, og det gav dem adgang til deltagelse i det lokale politiske liv. Filantropien

gav kvinder mulighed for at opnå lokale positioner, men ikke nationale. Tine Vammen viser, som Anne Lise Seip, se nedenfor, at filantropien var en vej ind i det sociale arbejde som erhvervsarbejde for nogle kvinder. Filantropien skabte også institutioner, som siden hen blev offentlige f.eks. mødrehjælpen, dvs. der var en meget direkte forbindelse mellem filantropien og velfærdsstaten. Tine Vammen bruger begrebet filantropisk maternalisme til at beskrive, hvordan familien var målet for filantropien, men også midlet. De velgørende kvinder agerede som forældre for de fattige. »Philanthropic maternalism legitimised female benefactors and activists as quasi-parental individuals, invested with the self imposed power and authority to decide and moralise upon, what even (r?) served their infantilised young or adult client best.« (s. 99). Kapitlet rummer en grundig analyse, som giver et interessant og sammensat billede af de københavnske velgørenhedsorganisationers mål og midler, de kan ikke sættes på en formel. Det eneste der skæmmer, er manglende korrekturlæsning.

To bidrag omhandler velgørende kvinder i Stockholm, der kom fra forskellige miljøer og havde forskellige strategier. Det ene handler om Anna Hierta-Retzius, en kvindelig kapitalist, der både agerede ved at påvirke forholdene i den virksomhed, hun og hendes søstre havde arvet, f.eks. gennem at organisere fritidshjem, en KFUK-afdeling mv. og ved filantropi i andre sammenhænge, f.eks. biblioteker og kogeskoler for arbejderklassepiger, og hjælp til »pauvres honteux«, især kvinder. Anne Hierta-Retzius og hendes søster Ebba Lind, der var mindre udadvendt, men også aktiv filantrop, var døtre af en af Sveriges mere fremtrædende liberale politikere. Han talte for kvindens rettigheder, ret til ejendom og uddannelse. Denne baggrund kan bidrage til at forklare deres engagement, omend de selv havde fået en traditionel opdragelse. Gennem at blande sig i virksomhedens drift, dog kun i begrænset omfang og især på det sociale område, brød de en grænse mellem mænds og kvinders domæne, mellem offentligt og privat. Forfatteren, Kerstin Norlander, spørger, hvorfor de ikke blandede sig mere, hvad der forhindrede dem. Hun spørger sig ikke om de faktisk ønskede det. Især Anna Hierta-Retzius interesserede sig dog også for kvindesagen, selv om hun måske ikke havde samme politiske mål som dagens kvindeforskere. Hun var meget aktiv i Svenska kvinnornas nationalförbund og Föreningen för gift kvinnas äganderätt. Filantropien og kvindesagen udvikledes samtidigt og varetoges ofte af de samme foreninger. Dette kapitel rummer gentagne gange spørgsmål, som stilles ud fra en forestilling om at kvindernes mål, også den gang, var at opnå ligestilling med mændene. Det er en projektion af senere tiders forestillinger om et godt liv, snarere end et forsøg på at forstå de studerede kvinders motiv og selvforståelse.

Den anden kvinde, som følges, er Anna Lagerstedt. Hun tog initiativ till Stockholms Arbetarhem. Hvor Anna Hierta-Retzius havde mange andre gøremål ved siden af filantropien, helligede hendes navnesøster, som kom fra mindre kår, sig stort set til sit filantropiske livsværk. Hun boede sammen med dem hun hjalp, i den første boligbloks eneste toværelseslejlighed. Stockholms Arbetarhem var en boligforening, finansieret af velgørenhed. Den byggede ejendomme med små lejligheder til de allerfattigste og mest børnerige familier og organiserede i tilgift en række aktiviteter, især for børnene og mødrene, med sommerkolonier, hvor børnene kunne komme ud på landet, med arbejdsstugor, foregængerne for fritidshjemmene, børnehaver, sygrupper for kvinderne, foreningsaktiviteter, bibliotek og en brugsforening. Stockholms Arbetarhem var åbenbart en enestående forening, som blev besøgt fra nær og fjern. Det skabte model for andre lignende initiativer, som ikke var lige vellykkede. Efter jeg har

læst kapitlet, sidder jeg dog med en fornemmelse af at noget mangler. Var der overhovedet ikke konflikter og problemer, kunne disse, de mest udsatte af samfundets borgere, uden videre tilpasse sig det velordnede liv, som Anna Lagerstedt ønskede at skabe?

Anne Løkke har i sit kapitel om filantropien rettet mod spæde børn og deres mødre tydeligvis en anden erkendelsesinteresse end den, der præger bogens andre kapitler. Det er ikke de filantropiske kvinder, der er i fokus, men børnene. Det er filantropiens og lægernes betydning for deres overlevelsesmuligheder, kapitlet især omhandler. En række filantropiske organisationers mål og virke, både omfang og indhold gennemgås grundigt. Derefter diskuterer Anne Løkke den mulige effekt på spædbørnsdødeligheden, som hun vurderer positivt, men forsigtigt. Man kunne måske ønske sig lidt flere overvejelser omkring alternative forklaringer f.eks. omkring den lave spædbørnsdødelighed blandt børnene på plejestationer. Den kunne skyldes stationernes virke, men også, at en del af dødeligheden optrådte, før mødrene kunne nå hen til stationerne og det forhold, at kun ammede børn var velkomne gjorde, at de mest udsatte var sorteret fra. Anne Løkke har nogle interessante overvejelser omkring effekten af lægernes råd, og foreslår med nutidig viden om amning, at det måske var fordi kvinderne ikke helt fulgte rådene om regelmæssighed, at ammefrekvensen kunne holde sig højt. Kapitlet rummer også relevante refleksioner om betydningen af at forstå datidens kvinder og mænd ud fra deres egne præmisser i stedet for nutidige normer.

Ann-Katrin Hatje skriver om svenske forkæmpere for pædagogiske daginstitutioner fra to generationer. Søstre Ellen og Maria Moberg født i 1870'erne og Alva Myrdal født 1902. Forskellen mellem dem kan ses som en udvikling fra den private velgørenhed til den statslige i forsorg, men man skal være sig for alt for hårtrukne konklusioner ud fra så få personer, da de også repræsenterede meget forskellige politiske og religiøse ståsteder. Socialliberalisme og stærk religiøsitet hos søstre Moberg over for socialdemokrati og ateisme hos Alva Myrdal. Her synes jeg, at Ann-Katrin Hatje måske trækker for store veksler på kronologien. På trods af forskellene mellem de tre, er det interessant, at de havde et fælles mål: at samfundet skulle anerkende og støtte pædagogisk motiveret dagomsorg for førskolebørn. Et mål de langt fra delte med alle deres politiske fæller, og det varede også længere i Sverige end i Norge og Danmark, før der blev etableret børnehaver i større omfang. Der var også store forskelle mellem de tre kvinder. Hvor søstre Moberg havde som ideal at styrke familien og give deres normer videre til børnene og deres mødre, ønskede Alva Myrdal, at samfundet skulle overtage ansvaret for børneopdragelsen, fordi det var de professionelle bedre til. For hende var det også et mål, at kvinderne skulle få mulighed for at arbejde uden for hjemmet.

Ingrid Åberg skriver om det tidlige 1800-tals filantropiske organisationer i Sverige, med visse udblik til Danmark. Kapitlet bygger på få eksempler, hvilket ikke forhindrer forfatteren i ret vidtgående generaliseringer, og det er ikke altid klart, hvilket land som behandles, Sverige eller Danmark. Det handler bl.a. om spørgsmålet om, hvordan filantropien stillede sig til den offentlige fattighjælp.

I Anne-Lise Seips bidrag om det sociale arbejde som et område for kvinder får man et betydelig bedre indblik i bevægelsernes omfang i den periode, hun behandler, som er slutningen af 1800-tallet og en præcisering af, hvad vi ved og ikke ved om dem indtil nu. Hun skriver også mere om, hvad bevægelserne rent faktisk beskæftigede sig med. Anne-Lise Seip viser, hvor lidt homogen den filantropiske bevægelse var. I kapitlet studeres de filantropiske bevægelser som en

vej for kvinderne til at opleve et fællesskab uden for familien, meningsfuld beskæftigelse og for at opnå erfaring i politisk og organisatorisk arbejde. Det sidste ikke mindst, da de små lokale foreninger samledes i store nationale organisationer. Kapitlet afsluttes med en oversigt over, hvordan kvinder op gennem dette århundrede har valgt at beskæftige sig politisk og professionelt med sociale spørgsmål.

Hanne Rimmen Nielsen giver en detaljeret beskrivelse af to forskellige kvindelige folkeskolelæreres sociale og filantropiske engagement i lokalsamfundet i begyndelsen af 1900-tallet som eksempel på, hvordan netop kvindelige lærere var en aktiv gruppe på den sociale filantropis område og i det lokalpolitiske arbejde. Ca ti procent var i begyndelsen af 1930'erne aktive i kirkelige eller sociale komiteer, især dem, der vedrørte børn. Hanne Rimmen Nielsen hævder, uden at dokumentere det, at de to lærere, hun fortæller om, var typiske for de aktive skolelærere gennem deres kristelige og sociale engagement.

I nogle af bogens bidrag findes der en tendens til moralisering over fortidens aktører, det kan måske være vanskeligt at undgå, men historikernes opgave kan ikke være at dømme, men at søge at forstå og forklare, selv om man hverken sympatiserer med mål eller midler. Der er også hos nogle af forfatterne en tendens til at projicere sin egne mål ind i datidens aktører. Det er f.eks. ikke givet, at kvinderne ønskede samme mulighed for deltagelse i det offentlige liv, som mændene havde. Derfor kan man ikke dømme om, hvorvidt kvinderne opnåede, hvad de ville, ved at bruge sine egne standarder og mål. Bogen afsluttes med en kronologisk oversigt over love i de tre skandinaviske lande. Efter hvilke kriterier, de er udvalgt, er ikke helt klart, de vedrører kvinder, men det gør jo stort set alle love, måske bortset fra dem, der omhandler militæret.

Bogen kan varmt anbefales, de fleste kapitler er en forøjelse at læse, interessante og velskrevne.

Signild Vallgård

ULF HAMILTON: Teknik på bönders villkor. De tekniska och politiska aktörernas inflytande på den statsreglerade tekniska förändringen i Sverige 1806-1972. Stockholm, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History 54, 1997, SEK 264.

Af en eller anden besynderlig grund er bogens omslag udstyret med en tegning der viser noget fra samlebåndsscenen i Chaplins *Moderne Tider*. Det er en dum vildledning af den potentielle læser. Bogen handler nok om teknologi, men ikke om hverken industri eller arbejdsprocesser og heller ikke om individets magtesløshed i modernitetens malstrøm. Udgifterne har tilsyneladende ment at den temmelig tørre tekst skulle have lidt modspil. Det er de ikke sluppet godt fra.

Afhandlingen selv er på mange måder vellykket. Den handler om hvordan teknologi udmøntes gennem staten og det politiske system. Af de i alt syv kapitler rummer det første en indledning og det sidste en opsummering og konklusion. I de fem mellemliggende kapitler analyserer forfatteren et tilsvarende antal eksempler på implementering af ny betydningsfuld teknologi. Fælles for dem er at den svenske stat spillede en afgørende rolle, enten ved selv at gå ind med investeringer/garantier eller ved, i form af et lovgrundlag, at tilvejebringe den nødvendige regulering af teknologiens anvendelse.

Det første eksempel er bygningen af Götakanalen 1806-1818. Dette system af